

Ola Lönnqvist

RAMUNDERBERGETS och SÖDERKÖPINGS stads VATTENKÄLLOR

Söderköping februari 2013

RAMUNDERBERGETS och SÖDERKÖPINGS stads VATTENKÄLLOR

Det har visat sig att det på Ramunderberget, förr benämnt bl a Ramshäll, och i dess närområde, fanns ett par källor med friskt vatten. Det talas om Trunkällan, Litzells källa och andra namn. Hur många källor fanns det och var låg de och hur länge har man haft namn på dem? Ja, det är ett par frågor som dykt upp och som jag ställt mig och som även ställts till mig.

För att försöka hitta svaret så skall jag se vad som finns nämnt i tryckt litteratur och vad som anges på kartor över Ramunderberget o i dess omgivning.

Min egen tidigare forskning

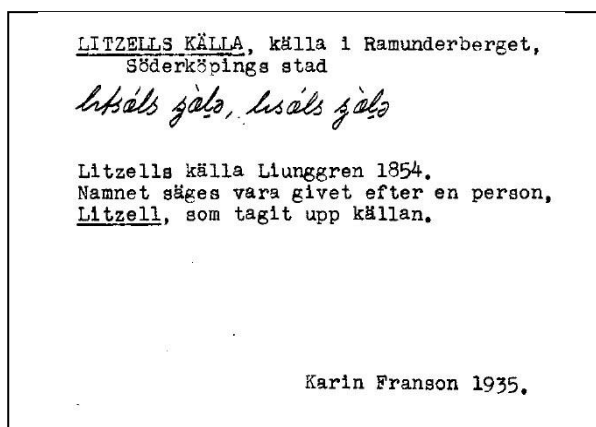
I min uppsats om avlidna kanalarbetare i S:t Laurentti församling 1810-1832 nämner jag Anders Daniel Litzell, död den 28/12 1818 i Colik, före detta Controlleur vid Canalen, Philos Magister som vistades här 1802 - 1818. Kan han varit den som gav namn åt en av källorna?

Sökning på internet

Ortnamnsarkivet i Uppsala

Arkivet har på internet lagt ut ett kortregister och i det dyker det upp flera träffar på källor belägna på Ramunderberget. Registret är fört under mitten av 1900-talet och anger, tyvärr ofta i kodad form, i vilken litteratur och annat som källorna nämns.¹

Sökningar har nu skett för Drothem och Söderköping och för Drothem har enbart tagits med de källor som är eller var belägna nära Ramunderberget. Även i andra delar av Drothems socken finns flera vattenkällor angivna.

Ortnamnsarkivets registerkort på internet²

¹ Någon nyckel till koderna finns inte på Ortnamnsarkivets hemsida, men en allmän förklaring

<http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/cdweb/info/hjalp.htm#Arkivkorten>

² <http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/cdweb/s1ex001/306220a1.htm>

<u>Källans namn</u>	<u>Belägen</u>	<u>Dokumentation</u>
Bergkällan	Terräng	Ekonomiska kartan, Blad 8G Norrköping, 6G Söderköping
Bergkällan = Trumkällan Trumkällan	Ramunderberget Ramunderberget	Karin Franson 1935 Trums källa Liunggren 1854 ³ Orsaken till namnet är enl uppgift den att vattnet ledes genom en trumma. Kallas även Bergkällan, Karin Franson 1935
Trummekällan	Ramunderberget	Trumme-källan, 1817, Widegren, Östergötl beskr bd 1, s 208, K B -61 ⁴
Håkankällan	NV L Vännerstorp	Källan användes av en person med namnet Håkan som bodde i Håkanstugan i närheten av källan. I denna stuga boddes senare en gubbe som kallades MunkaPelle /han hette Pettersson och var släkt med en person som hette Munk i Söderköping/ och efter honom fick källan sedan heta Munkapellekällan, Karin Franson 1935
Munkapellekällan = Håkankällan	NV L Vännerstorp	Om namnet se Håkankällan. Karin Franson 1935
Lizells källa	Ramunderberget	Liunggren 1854, skall ha fått namn efter en person som tagit upp källan. Karin Franson 1935
Lizells källa	Söderköpings stad	Ekonomiska kartan, Blad 8G Norrköping, 6G Söderköping
S:t Eriks källa	Ramunderberget	1817, Widegren, Östergötlands beskrivning bd 1, s 208, K B -61
Svartekälla	Söderköpings stad	1777 LMV D 111-1_15 beskr. Bel. på gränsen till L Vännerstorp, Drothems sn., ⁵ Gösta och Karin Franzén 1978
Svartkällan	Söderköpings stad	Gränsmärke mIn Drothems sn, Hammarkinds hd o Söderköpings stad. ⁶ Svartekiälla, beskr till 1741 LSA-D 36 34/2, E N 1971

³ Torde avse en beskrivning till en karta över staden ritad av Liunggren 1854

⁴ Bör avse Per David Widgrens bok Beskrivning över Östergötlands län ....., 1817. Per David var en tid lärare i Söderköping.

⁵ Torde avse en beskrivning till en karta ritad år 1777

⁶ Torde avse en beskrivning till en karta ritad år 1741, i Lantmäteristyrelsens arkiv

Ögonkälla	Vid foten av Ramunderberget	Igenlagd källa. Enl uppgift skall namnet ha givits på grund av att man använt källans vatten att tvätta ögonen med vid sjukdom i dessa. Karin Franson 1935
Ragnhilds källa	Söderköping	Fontes sant Ragnilla källa, ⁷ 1650 Wexionius Epitome Lit 1, s A 7a
Sankt Ragnhilds källa	Söderköpings stad	Ragnhilds källa Werming 1810 ⁸ Vid källan är Söderköpings vattenkuranstalt uppförd. Om orsaken till namnet berättas följande: En flicka blev oskyldigt dömd till döden och avrättad. Där hennes blod flöt, rann en källa upp, och källflödet var så strakt, att man måste täppa till det med bolstrar, emedan det hotade att dränka hela staden. Flickan hette Ragnhild, och efter henne fick källan namn.
Sankt Ragnhilds källa	Söderköpings stad	Sankt Ragnhild sättes också i samband med jätten Ramunder. Karin Franson 1935
Sankt Ragnhilds källa	Söderköping	Hälsobrunn ⁹ Ragnil Källa, 1701 LMV D 111-1;5, Gösta och Karin Franzén 1978
S:t Ragnhilds källa	Söderköping	Söderköpings mineralkälla eller den så kallade St Ragnhilds källa vid stadens södra port---, VIIH 1811, s 204, G L 1961
S:ta Ragnhilds källa	Söderköpings stad	Förklaringsägen 1817 Widegren, Östergötl beskr del 1, s 204, K B -61
S:ta Ragnhilds källa	Söderköpings stad	Etymologi 1817 Widegren, Östergötl beskr del 1, s 204, K B -61
Bocke källa	Vennerstorp	I rågången mellan Söderköpings stad, och Lilla Vennerstorp i Drothems socken 1777 LMV D111 – 1:15, Gösta och Karin Franzén 1978

⁷ Wexionius var en mångsidigt lärd man, vars undervisning och författarskap har varit av stor betydelse för juridikens och statsvetenskapens studium i Sverige. *Discursus politicus de prudentia* är den första i Åbo försvarade disputationen och den första i Finland tryckta boken, och *Epitome descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae, et subjectarum provinciarum*, den första geografiska och statistiska presentationen av svenska riket och länge det enda verket man utomlands hade att ty sig till när det gällde förhållandena här.¹ Hans verk *Epitome descriptionis...* tillkom på Per Brahes initiativ.
http://sv.wikipedia.org/wiki/Michael_Gyldenstolpe

⁸ Torde avse en beskrivning till en karta över staden ritad av Werming 1810

⁹ Kan avse en kart hos LMV (= ??? Lantmäteriverket) ritad över Söderköping år 1701. Kartan finns även i kommunens arkiv.

Skötselplan år 2001 för det kommunala naturreservatet Ramunderberget

Besked om markanvändningen i staden framtonar först genom Jean de Rogiers, år 1642, och And. Mörn, år 1701, genomförda kartläggningar. Det är belagt att flera områden av s.k. stadsjord har använts för odling och varit fördelade som arrenden och tjänstejord på ett stort antal av stadens invånare.

Så har exempelvis varit fallet med Storlyckan på Ramshäll, stadsåkern vid Litzells källa, ravinslutningar, och randområden under bergsformationerna.¹⁰

De hälsosammaste källor välla fram på detta berg, av vilka de rikligast flödande äro den källa, som helgats S:t Erik, vars kristallklara vatten säges kunna bota svaga ögon, samt den som kallas Trummekällan och fordom försåg stadsinnevånarna och deras trädgårdar med vatten ur underjordiska ledningar¹¹

Under 1600- och 1700-talen anger olika källor Ramshäll som namn på berget.¹²

Bild ur S:t Ragnhilds Gilles bildarkiv

Friluftsmöten på Ramunder var populära. Här har talrika besökare samlats vid Litzells källa högt uppe på Ramunderberget.¹³

¹⁰ Skötselplan år 2001 för det kommunala naturreservatet Ramunderberget

<http://www5.e.lst.se/reservat/lst/files/405.pdf>

¹¹ Skötselplanens citat ut Söderstens akademiska avhandling år 1736

¹² Skötselplan år 2001 för det kommunala naturreservatet Ramunderberget

<http://www5.e.lst.se/reservat/lst/files/405.pdf>

Arkeologisk undersökning 2010

Med anledning av grävningsarbete för spillvattenledning mellan Söderköping och Norrköping gjordes en arkeologisk undersökning. I denna skriver företaget Arkeologikonsult:¹⁴

Källa med tradition	Källa benämnd "Litzells källa" är markerad första gången på Häradskartan från 1868-1877. Belägen nedanför bergshöjd, V om grusväg. Idag består källan av ett cementrör med trälock och lås. Intill källan är en större damm grävd. Vattnet är enligt uppgift idag otjänligt, men fram till 1950-60-talet var vattnet drickbart (muntlig uppgift Lars Sylvan, S:t Ragnhilds gille). Denna plats har även en tradition som lekplats, eller "lekarbacke". Från framförallt 1800-talet och framåt kom Ramunder-området att nyttjas av gäster vid Söderköpings brunn för hälsobringande vistelser och rekreation och Litzells källa har sannolikt använts i detta syfte. Fotografier av sammankomster vid Litzells källa från första halvan av 1900-talet finns i S:t Ragnhilds gilles bildarkiv.
---------------------	--

Företaget har på en karta angivet flera intressanta arkeologiska och historiska objekt. Litzells källa anger man som objekt nr 6.

Som framgår av Arkeologikonsults karta så har man förlagt Litzells källa till en punkt utefter vägen runt Ramunderberget.

¹³ Bild nr 10188 ur S:t Ragnhild Gilles samlingar

¹⁴ http://www.google.se/search?sourceid=navclient&hl=sv&ie=UTF-8&rlz=1T4SMSN_svSE373SE373&q=Arkeologikonsult+S%3c%b6derk%3c%b6ping

Tryckt litteratur

Widegren: Beskrivning över Östergötland¹⁵

Bland Ortnamnsarkivet register anges som källa Widegrens bok. Han skrev år 1817:

Märkvärdiga Ställen bredvid Staden. 1. Tätt utanför S Tullporten är den namnkunniga S:te Ragnilds källa, belägen på en liten slätt bredvid den genom staden löpande ån. Källan, av 4 alnars djup, har ett klart och välsmakande vatten, som härleder från 2:e stora starka huvudådror, förutom 5 mindre, och är rinnande, både vinter- och sommartiden, genom 2:e trummor, som skola giva 700 liter vatten om dygnet. Den har från urminnes tider varit överbygd med ett litet torn, och tros hava fått sitt namn efter Kung Inges drottning Ragnhild. Under katolska tiden hava många vallfarter och vidskepliga besök blivit anmälda till denna källa, som redan då var namnkunnig för sin hälsogivande kraft. Pfaltzgreven Johan Casimir och dess son hertig Adolph Johan, som bebodde Stegeborgs slott, hava årligen härifrån låtet avhämta vatten, som de nyttjat för sin hälsa.....

Därefter följer en beskrivning av vattnet dess botande eller mildrande effekt på olika sjukdomar och slutligen en beskrivning av brunnsanläggningen.

2. Berget Ramundershäll eller Ramshäll vars ena ända i N O sträcker sig utmed staden, har fått sitt namn av en ryktbar sjökonung eller viking Ramunder kallad.....

Emellan klipporna finnas här och där hälsosamma och välsmakande källor, ibland vilka i synnerhet märkas: S:te Eriks källa, vars klara vatten säges stärka svaga ögon, och Trummekällan, som förser hela staden med ett ypperligt dricksvatten.

S:t Ragnhild Gilles årsböcker¹⁶

<u>Årgång</u>	<u>Sidan</u>	<u>Källa</u>	<u>Anmärkning</u>
1934	29, 43	S:t Annas källa	Nära Husby i Skönberga, även kallad Husby källa, och enligt Broocman ¹⁷ Svansmåsekällan beläggen på Ljunga ägor ¹⁸
	29, 44	S:t Ragnhilds källa	
	29	S:t Eriks källa	Är densamma som Trummekällan

¹⁵ Per David Widegren: Försök till Ny Beskrivning över Östergötland. Texten återges här med moderniserad stavning.

¹⁶ Enstaka uppgifter och uppsatser om Söderköpings Brunn och S:t Ragnhilds källa omnämnes inte här

¹⁷ C Fr Broocman: Beskrivning över Östergötland (1760), men även i Ridderstad: Östergötlands beskrivning (1918)

¹⁸ Bengt Cnattingius: Offerkällan i Skönberga och Sanct Annakulten i Östergötland.

1948	8, 24 ff 24	S:t Ragnhilds källa Trummekällan	Vid östra stadsporten ¹⁹ På Ramunderberget
1985	68	Ragnille källa	Bron vid källan skall skötas av 12 hushåll enl beslut 1679 ²⁰
1990	54	Ragnhildskällan	Efter ett besök av landshövding Ehrencrona 1728 skriver han ett brev till magistraten och kräver att källans överbyggnad repareras ²¹
	59	Ragnillakällan	Magistraten upprättar en plan för restaurering och underhåll år 1756 ²²
	63	S:ta Ragnhilds källa	Uppgifter om besökare 1756 ²³
	64	S:ta Ragnhilds brunn	1765 beslutare magistraten om nybyggnad av en nybyggnad för brunnsgäster ²⁴
1993	21	St Ragnhilds källa	År 1760 uttaxerades medel från borgarna för iståndsättande av källan ²⁵
	44	Trummekällan	1763 dömdes tre ynglingar för att ha tvättat fötterna och kissat i källan på Ramshäll ²⁶
	46	S:t Ragnhilds källa	Läkaren Per Zettell inspekterade 1767 källan ²⁷
1995	70	S:t Ragnhilds brunn	Förteckning över gäster 1768 ²⁸

Om Ramshäll: *De hälsosammaste källor välla fram på detta berg, av vilka de rikligast flödande äro den källa, som helgats S:t Erik, vars kristallklara vatten säges kunna bota svaga ögon, samt den, som kallas Trummekälla och fordom försåg stadsinnevånarna och deras trädgårdar med vatten ur underjordiska ledningar.* ²⁹

¹⁹ Magnus Samuel Söderstens akademiska avhandling om Söderköping (1736), översatt och tolkad av Sven Ljung. I SRG år 1949 fortsätter avhandlingen och kommenteras den av Ljung, som bl a menar att Söderstens roll i innehållet i avhandlingen torde vara ganska begränsat.

²⁰ Björn Helmfrid: Små, små stycken ur Söderköpings historia

²¹ Björn Helmfrid: Små, små stycken ur Söderköpings historia

²² Björn Helmfrid: Små, små stycken ur Söderköpings historia

²³ Björn Helmfrid: Små, små stycken ur Söderköpings historia

²⁴ Björn Helmfrid: Små, små stycken ur Söderköpings historia

²⁵ Björn Helmfrid: Små, små stycken ur Söderköpings historia

²⁶ Björn Helmfrid: Små, små stycken ur Söderköpings historia

²⁷ Björn Helmfrid: Små, små stycken ur Söderköpings historia

²⁸ Björn Helmfrid: Små, små stycken ur Söderköpings historia

²⁹ Magnus Samuel Söderstens akademiska avhandling om Söderköping (1736), SRG sid 24 år 1948

Ur Söderstens avhandling:³⁰

¹⁹ Ännu är ej klart, vem och vems dotter denna Ragnild var, som en gång gav källan namn. Mag. *Samuel Bothwidsson* från Söderköping i sin avhandling "De Propaganda Religionis Christianae in Regno Sueogothico" (Greifswald 1689 4/7), kap. 2 § 3 och *Jonas Pärsson* i sitt nyssnämnda "Samtal..." anse, att hon varit konung Inge IV:s maka; emedan på hans

tid många sägas ha hållit källor heliga på kunglig och pävlig befallning. Jfr *Grubb, Christopher Larsson: Prænomina Sueogothica* (Linköping 1675) under ordet *Ragnil*. Andra ha — säkerligen i avsikt att propagera för den pävliga villfarelsen och för att göra sig vinning — antagit, att hon varit en kysk och oskyldig jungfru, som halshuggits på detta ställe, emedan hon blivit beskyldd för någon mycket svår förbrytelse. Men innan hon avrättades, säges hon under tårar ha anropat Guds försyn om ett bevis på sin oskuld; Gud hörde genast den olyckligas bön, och denna källa sprang upp så häftigt, att vattenmassorna ej kunde hejdas varken med i hast ditlagda bolstrar eller några andra medel. Blott ivriga böner till Gud hindrade att hela staden översvämmades till allvarligaste våda för dess innevänare. Vem förundrar sig sedan över att jungfrun kanoniserades av sina trogna dyrkare eller över att källan fick något heligt över sig? Förvisso har en lätt-trogen forntid byggt tornet över källan med hennes bild till ett evigt minnesmärke. Dessa byggnader ha nu mestadels förfallit, men man kan än i dag få se dem på en tavla, som D. M. G. von Block ritat och placerat vid källan.

I *Jonas Petri Gothus'* a. a. säges det heliga dopet ha anordnats vid denna källa av de första missionärerna. *Baazius, J.*: *Inventarium ecclesiae Sueogothorum* I: 11: 136 påstår, att pilgrimsfärder anordnats dit från de mest avlägsna orter. Spanien, Italien etc., liksom *Urban Hiärne*: En kort berättelse om the nys upfundne suurbrunnar vidh Medevij uthi östergötland (Stockholm 1680) s. 152. *Dan. Kylander* (Oratio de Ostro-Gothia) prisar källans vatten för dess smak och hälsosamhet, så att jag kan förbigå vad andra säga. Pfalz-grevarna *Johan Kasimir*, konung *Karl X Gustafs* fader, och *Adolf Johan*, den förres son, läto därifrån till Stegeborg, där de båda residerade under det gängna seklet, hämta en bestämd kvantitet vatten, som de nästan dagligen drucko för hälsans skull. År 1719 lät *von Block* rensa upp källan samt lockade med en reklambroschyr för S:t Ragnhilds källa hit sjuka, vilka logerades i ett för ändamålet byggt brunshotell. Vi sluta med *Hier. Wachs* vackra lovsång över källan:

"Er rinnet allezeit oben angefüllt,
Der Winter seine Quell nicht hemmet oder stillet;
Ob gleich der Sonnen Licht rennt durch des Löwens Haus;
Und alle Bäche sonst und Brunnen trucknet aus,
So rinnet diese Quell mit ihren vollen güssen,
Auch wenn der Regen fällt, kan sie nicht reicher fliessen:
Kein Eis wird hier gemerkt, trinck, bade, wie du wilt,
Der Brunn ist vor, wie nach, mit Wasser angefüllt."

Vad källan i övrigt angår, utför *Cedermarek* på sitt eleganta vis (a. st.): "Utanför östra tullporten är den namnkunniga Ragnilds källa belägen, som av forna tider varit och ännu är med trätorn öfverbyggd; hon rinner alt stadigt både vinter och sommar, igenom tvänne stora trummor, med hårdt

brusande, som tillsammans göra en laglig bäck. Hennes vatn är mähta klart och wälsmakande, hafwandes et anseende af mineral, hwilket den röda materien der finnes, och den blå hinnan, med hwilken hon öfwerdrages, nogsam synes bewitna, jämte de många siuka, som watn der taga och dricka, och sig deraf ganska wäl befinna. (mskiönt wintren är aldrig så stark, betäckes denna källa eller des watn aldrig med ijs: ja, det än mer är, när hon i nästliggande än faller, kan den sidan, utmed hwilken hennes watn flyter, uppå et långt stycke intet med ijs öfwerlöpa, utan går altid öpen.

³⁰ Magnus Samuel Söderstens akademiska avhandling om Söderköping (1736), översatt och tolkad av Sven Ljung. I SRG år 1949 fortsätter avhandlingen och kommenteras den av Ljung, som bl a menar att Söderstens roll i innehållet i avhandlingen torde vara ganska begränsat.

1996	5 ff	S:t Ragnhilds källa	Historik ³¹ i vilken bormästare Carl Johan Kinborgs arbete med att göra källan till en hälsobrunn lyftes fram. Källan är känd åtminstone sedan 1500-talet.
	57	S:t Ragnhilds källa	Tackbrev från Carl Johan Kinborg ³²
	58	S:t Ragnhilds källa	Rekommendationsbrev för komminister
1997	44	Trumkällan	Läraren J M Blomberg samlar år 1869 växter vid källan ³³
2000	48	Ragnille källa	Belägen utanför östra tullporten och isfri även vintertid ³⁴
2005	21	Söderköpings Brunn	Information om verksamhetens arkiv ³⁵
2012	78	Ragnills källa	Uppsats om namnet Ragnhild i Söderköping ³⁶ Schelin, brunnspredikant ³⁷

Bergkällan, Bild nr 11362 ur S:t Ragnhild Gillles fotoarkiv

³¹ Björn Helmfrid: Huruledes S:t Ragnhilds källa blev Söderköpings Brunn – och kastade loss från staden. Uppsatsen handlar om 1760 – och 1770-talen.

³² Björn Helmfrid: Små, små stycken ur Söderköpings historia

³³ Ola Lönnqvist: Johan Malkom Blomberg, botaniker, lärare och människa

³⁴ Borgmästare Jöns Cedermarks beskrivning över Söderköping från år 1691, redigerad av Svante Lihoff

³⁵ Lars Nilsson: Söderköpings Brunns arkiv i Gilllets vård

³⁶ Ola Lönnqvist: Ragnhild och Söderköping

³⁷ Björn Helmfrid: Små, små stycken ur Söderköpings historia

S:t Ragnhilds vatten fick gott betyg

Sedan borgmästare Kinborg fått igång en brunnsrörelse i anslutning till Sankta Ragnhilds källa, var det honom angeläget att offentligen genom annonser i pressen kunna påvisa källvattnets värdefulla egenskaper. I sådant syfte engagerade han en söderköpingsfödd, känd läkare, assesorn vid collegium medicum (= nutidens socialstyrelse) Per Zetzell, att analysera vattnet.

Efter vederbörlig provtagning och analys tillställde han Kinborg följande granskningsprotokoll, daterat den 2 juli 1767:

1) Källan ligger på en liten slätt utmed ån genom Söderköping, invid öster tullport. Den är försedd med ett nyligen uppbyggt, ”vackert och stort brunnshus”.

2) Via två stora vattenrör har källan dagavlopp, som enligt en uträkning av salig prosten Ekman ger 700 liter vatten/dygn. Den utgör en egen, i Storån ”avlöpande” bäck.

3) För synen är vattnet klart och färglöst. Dock ”fettar det sig i glas”.

4) Lukten är svag, liknar den av järnrost.

5) Smaken är ”lindrigt blekaktig”. Vattnet är lättdrucket. Det ”spänner” aldrig livet och går ganska fort ut.

6)–20) refererar 15 olika prover med skilda kemikalier tillsatta vattnet.

Zetzells slutsatser härav: Vattnet är 1) något martialiskt, 2) det håller fin alkalisk jord, något litet koksaltigt, något selenhaltigt, ej ”strävelaktigt”, snarare något ”bituminöst” (fettande).

Märkligt fann Zetzell vara, att källan, som kom så djupt ifrån jorden, kunde ge så ymnigt vatten, och att den alltid höll sig isfri. Källan hade vidare fördelen att ej ge dålig lukt, då den stod i öppen luft. Enligt gällande teorier, fortsatte han, bör vattnet vara lämpligt mot flusser, ansiktsrodnad, skörbjugg, utslag, gikt, stranguria (= svårighet att kasta vatten), kolik, gulsot, mjältsjuka, migrän och ”avträning”.

Mot följande sjukdomar ansåg han vattnet för svagt: antonie (= muskelförlappning), bleksot, ”moderpassion”, kronisk diarré samt efterbehandlingen av vattusot – med andra ord såsom medel mot sjukdomar, vid vilka botemedlet var att stärka kroppen.

Pfalzgrevarna nyttjade vattnet

I sitt utlåtande angav Zetzell, att pfalzgrevarna på Stegeborg, Johan Casimir och hans yngste son Adolf Johan, dagligen lät hämta vatten från källan och drack det för sin hälsa. I övrigt hade vattnet ”i synnerhet ifrån 1719” ärligen brukats av sjuka. Det bragtes tidigast ”i kredit” av medicine doktor (Magnus Gabriel) Block, som av egna medel ”lär” ha uppfört det förra brunnshuset och tornet (över källaren), slutade Zetzell sin rapport. I det följande begagnades dess innehåll, särskilt i frågan om uppgifterna rörande sjukdomar, som kunde botas, i all brunnens reklam.

Inspektionen år 1767

Lönnqvist: Från forntid till nutid, Söderköpings stads historia under 1000 år³⁸

I den sammanställning som boken innehåller om stadens historia nämnes under rubriken ”Dricksvatten” Bergskällan (Trumkällan) som rinner upp på Ramunderberget och som idag är synlig genom att källan ligger i ett särskilt hus, ursprungligen byggt i början av 1900-talet, eller möjligen i slutet av 1800-talet, men nu helrenoverat. Källan anges omnämnd 1763. Från källan bars vatten till staden, men det finns även bevis på en form av ledningssystem under slutet av medeltiden.

³⁸ Ola Lönnqvist: Från forntid till nutid, Söderköpings stads historia under 1000 år (2000, 2010)

På Ramshäll fanns förr en källa kallad S:t Eriks källa, men det är obekant var den låg. Dess vatten var fördelaktigt för svaga ögon. Även Lizells källa låg på berget. S:t Ragnhilds källa låg utanför staden och har samband med S:t Ragnhildsbäcken. Källan nämnes bl a 1691.

Helmfrid: Söderköpings historia³⁹

I Björn Helmfrids postumt utgivna bok om tiden 1568 – 1690 har det inte gått att hitta något speciellt om vattenkällorna i staden och på berget. Han skriver dock att det fanns en bro kallad Ragnillekällebron som vid ett beslut 1679 tilldelades 12 man, varav en rådman, att sköta.⁴⁰ Det bör ju tyda på att man sedan en tid tillbaka betraktar vattensamlingen som en vattenkälla.

Boken innehåller ett antal kartor över staden, dock i sådan storlek att det inte ens med förstoringsglas går att tyda texterna på dem för att kunna identifiera en eventuell källa.

---

³⁹ Björn Helmfrid: Söderköpings historia, tiden 1568 - 1690

⁴⁰ Helmfrid sidan 204

Ridderstad: Östergötlands beskrivning ⁴¹

Anton Ridderstad gav i början av 1900-talet ut flera böcker som beskrev länet. Han skriver bland om Söderköping och Sankt Ragnild följande:

„Sin största betydelse har staden numera genom den här anlagda hälsobrunnen och kallvattenkuranstalten. Nämda anstalt är belägen vid östra sidan av staden nära invid Söderköpingsån. Dess åbyggnader äro till större delen uppförda å stadens eller stadskyrkans tomter. Brunnen skall hava varit begagnad sedan århundraden tillbaka och har alltjämt varit namnet S:t Ragnild. Författare från 1600-talet anse denna S:t Ragnild hava varit konung Inge IV:s gemål, emedan på hans tid en mängd av landets invånare till följd såväl av konungens som påvens befallningar sägas bosatt sig omkring berömda källor. Enligt folksagan skall källan fått sitt namn av en klosterjungfru, som blivit bergtagen av ovanomtalade Ramunder, från vilken hon på ett underbart sätt blev räddad. Då hon kom tillbaka till klostret, anklagades hon och dömdes att brännas å bål, därför att hon »hos trollet sofvit i nätterna sju»

»De lade liten Ragnild på sprakande bål,
Men lågan nän's ej röra dess svanhvita kropp,
Och oskadd ständar jungfrun på rosenröda kol,
Och sträcker handen signande mot höga himlen opp.

»Och upp sprungo frustande på stadstorgets midt
De källådror tvenne med dånande ljud.
En engel öppnar himladörren, vinkande blidt,
Och hemtar på en stråle försonarns frälsta brud.»

Källorna uppvälde med sådan våldsamhet, att vattnet hotade att fördränka staden. Men himlen hörde slutligen de andäktiges böner om räddning »och syntes brunnen draga sig i jordens kamrar in». Den försvann dock ej:

»Blott östan ut hon sträckte sitt förborgade lopp,
Och rann där åter fram ur jordens kalla famn.
Där sprutar än i dag ur två munnar helsan opp.
Och lifvets klara våg bär helga Ragnilds namn.»

De första kristna lärare sägas här ha förrättat det heliga dopet, och man vill veta, att vallfärder blivit verkställda hit från långt avlägsna länder, såsom från Italien och Spanien m. fl. De påviske skola här »gjort stort fjäs och vidskepeligt väsende». En förf. från 1691 berättar, att den namnkunniga källan redan då sedan långliga tider varit överbyggd med ett trätorn.

Källan har sitt ursprung från höjder i Skönberga sn och uppväller genom flera större och mindre ådror. Dess vatten visar, oberoende av lufttemperaturen, beständigt en värmegrad av + 7,6 gr. C. och förser alla badlokalerna. Vid anställda försök har den befunnits lämna 260 hektol. i minuten. Vattnet är kemiskt undersökt och innehåller på 10,000-delar något mer än 3,8 fasta ämnen. förnämligast kolsyrad kalk, klornatrium, svavelsyrad kalk, kolsyrad talk, klorkalium samt något kolsyrad järnoxidul och manganoxidul.

⁴¹ Anton Ridderstad: Östergötlands beskrivning med dess städer ..... (1918)

Ljung: Söderköpings historia ⁴²

Sven Ljung har enbart en sida om vattenförsörjningen i staden under medeltiden och fram till år 1568, det år som är det sista för den period han beskriver. Han skriver:

Vad vattenförekomsten beträffar, så är den i Söderköping så pass riklig, att det knappast bör ha varit något problem att fylla förefintliga branddammar. Grundvatten finnes mångenstädes och ytvatten i åar, bäckar och källor. Från en av de största källorna har som ovan omtalats gått

en vattenledning. Möjligen ha även andra sådana funnits. Alldeles uteslutet är kanske inte, att den trumma från Storgatan in på Östergötlands Enskilda Banks tomt, som Lundberg (a. a. s. 18 f.) upptäckt, varit en vatten- och ej en avloppsledning. Det förefaller nämligen en smula betänkligt, att man skulle låtit leda avloppsvatten från gatan in på en gård, låt vara att det skett för vidare befordran ner i ån. Å andra sidan saknas alla spår av att trumman börjat tidigare än på gatan.

Hur pass tidigt staden kunnat ha vattenledning, är ovist, Trummegatans namn är ju först belagt i slutet på 1400-talet. Då var i varje fall knappast en vattenledning något okänt i Nordens städer, både Köpenhamn och Malmö finnas nämligen ha sådana på 1500-talet.³⁵ En handelsstad som Söderköping torde utan svårighet ha kunnat få impulser från kontinenten om dylika tekniska framsteg lika tidigt som dessa städer eller tidigare.

Vattnet från Trummekällan har troligen endast kommit området nordan ån till godo. Om man även haft vattenledning i Hagekvarteret — vilket som sagt är möjligt men ej att bevisa —, skulle man kunna tänka sig, att bäckvattnet i »Ragnilladiket» utnyttjats. Mindre sannolikt förefaller, att man kunnat övervinna de tekniska svårigheterna att leda vatten från S:t Ragnhilds källa, som under medeltiden låg längre från bebyggelsen.

Trots sin senare berömmelse finnes denna märklige källa ej omtalad under den här skildrade perioden. Dess namn finnes nämligen — så vitt jag hittills kunnat se — belagt först 1642 på de Rogiers karta över Söderköpings jordar, där källan är markerad med en tornliknande träbyggnad (framträder endast otydligt på Lundbergs avbildning). Däremot är ju »Ragnilladiket» omtalat redan 1378. Emellertid är det sannolikare, att den egenomnämde källan givit namn åt stadsdiket än tvärtom. Dessutom torde det vara uteslutet, att källan fått helgonnamn i efterkatolsk tid och så tidigt som före 1642, då kampen mot katolicism och helgonkult ännu ej var helt avslutad.

Ljung anger således att den så kallade Trummekällan torde ha funnits sedan 1400-talet eftersom det finns en gata nämnd vid eller under vilken vattenledning torde ha dragits.

⁴² Sven Ljung: Söderköpings historia intill 1568, sidan 161-162

Däremot har han inget belägg för att S:t Ragnhilds källa existerade, före 1568, men däremot ett dike (bäck) kallat Ragnilladiket, belagt i skrift redan 1378.

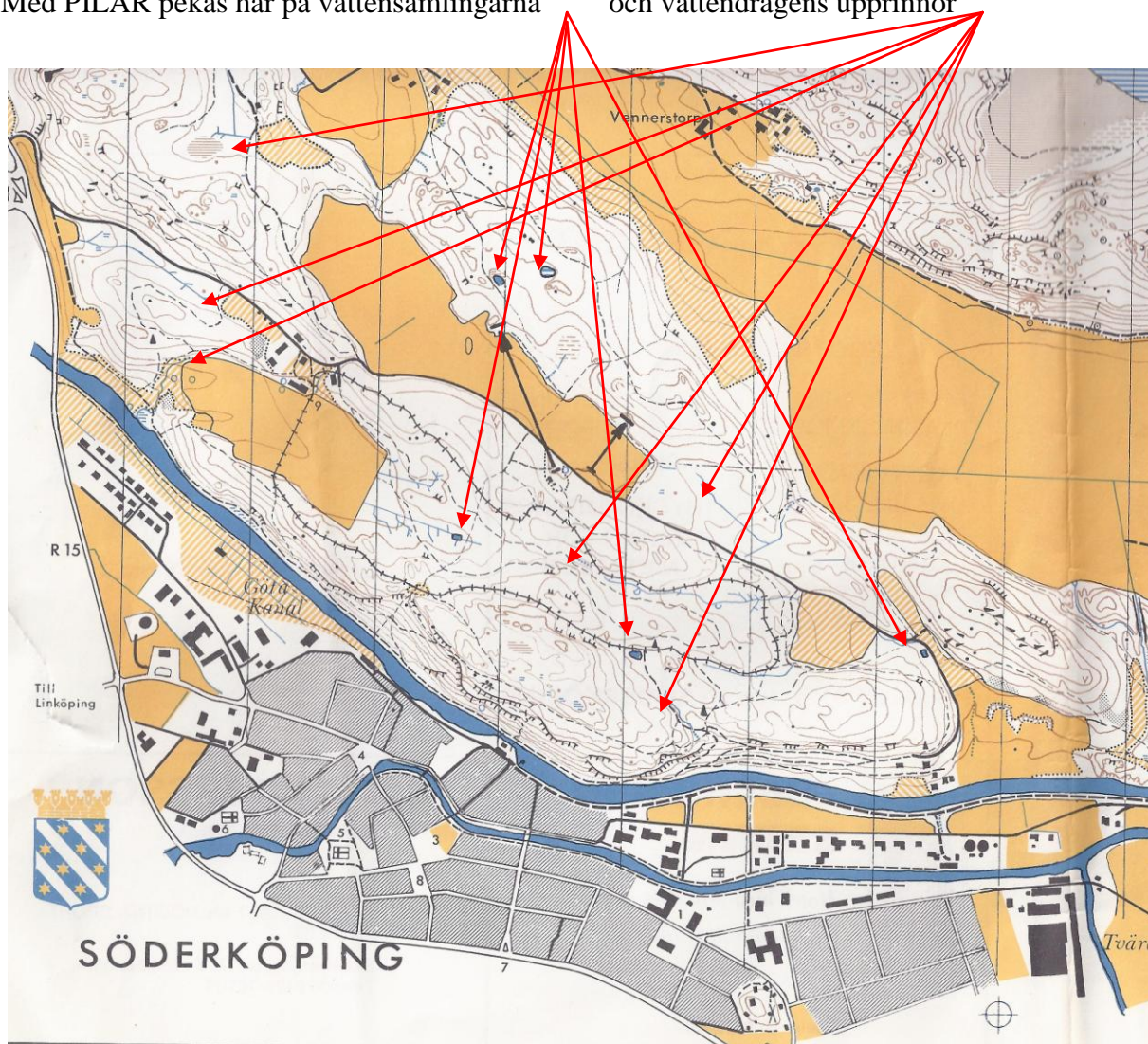
Ramunderbergets och Söderköpings stads källor på kartan

Orienteringskarta 1972

Kartan som bäst visar Ramunderberget av idag är en karta avsedd för orienteringstävlingar producerad av Skogspojkarnas orienteringsklubb 1972. Senare kartor finns från 1990-talet men det tycks i stort bygga på kartan från 1972.⁴³

På kartan finns några vattensamlingar markerade. Att de motsvaras av de vattenkällor som ovan namngetts finns det ännu så länge inget som säger. På berget finns dessutom markerad några vattendrag (upprinnor?).

Med PILAR pekas här på vattensamlingarna och vattendragens upprinnor

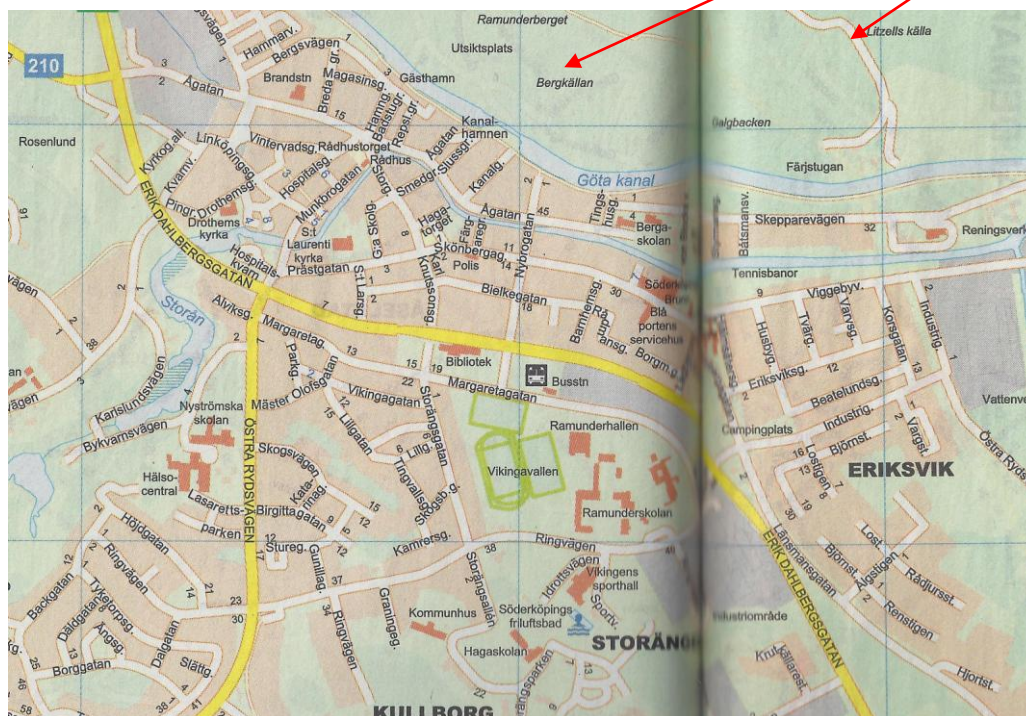
⁴³ Ramunderbladet Skogspojkarnas OK, 1972. Skala 1:10 000, Ekvidistans 5 meter.

Sedan kartan ritades har vattendragen delvis torkats upp och är möjligtvis fyllda med vatten Under snösmältningen under våren. Vattensamlingarna är även de i ett par fall förhållandevis torra året runt.

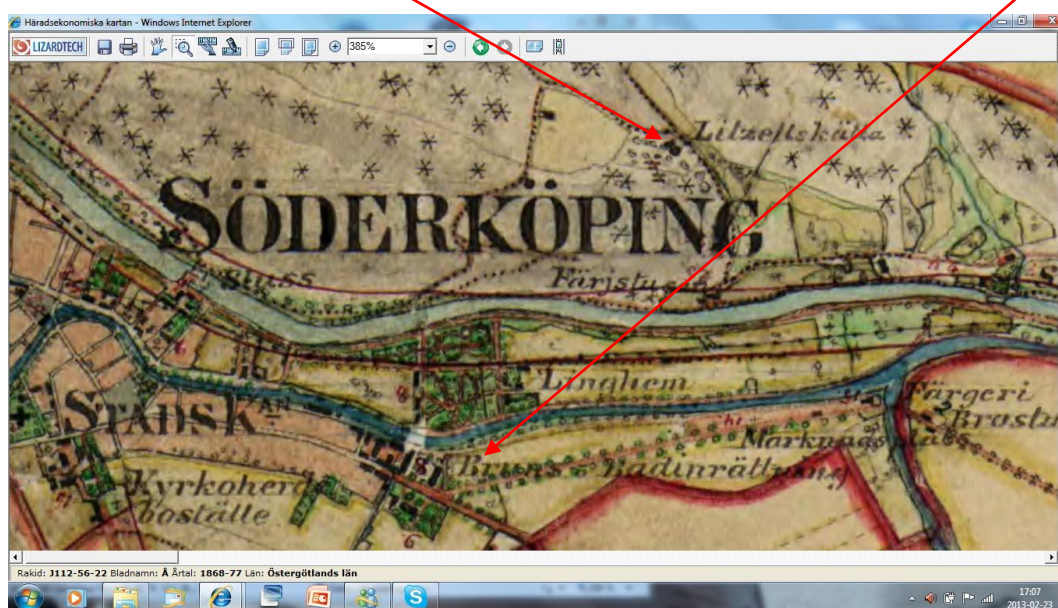
Telefonkatalogens karta Söderköping 2010

På en karta över staden kar markerats platserna för Bergkällan och Litzells källa.

Häradsekonomiska kartan 1860 – 1877

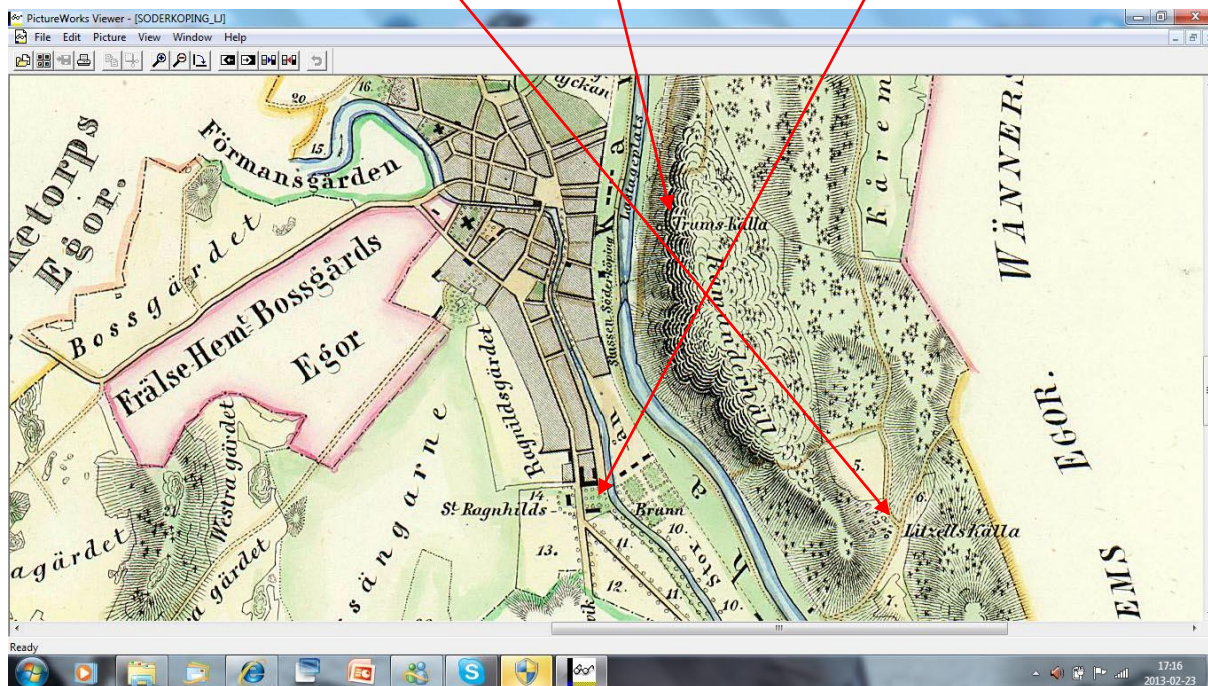
Här har markerats läget för Litzells källa och Söderköpings brunn, dvs S:t Ragnhilds källa

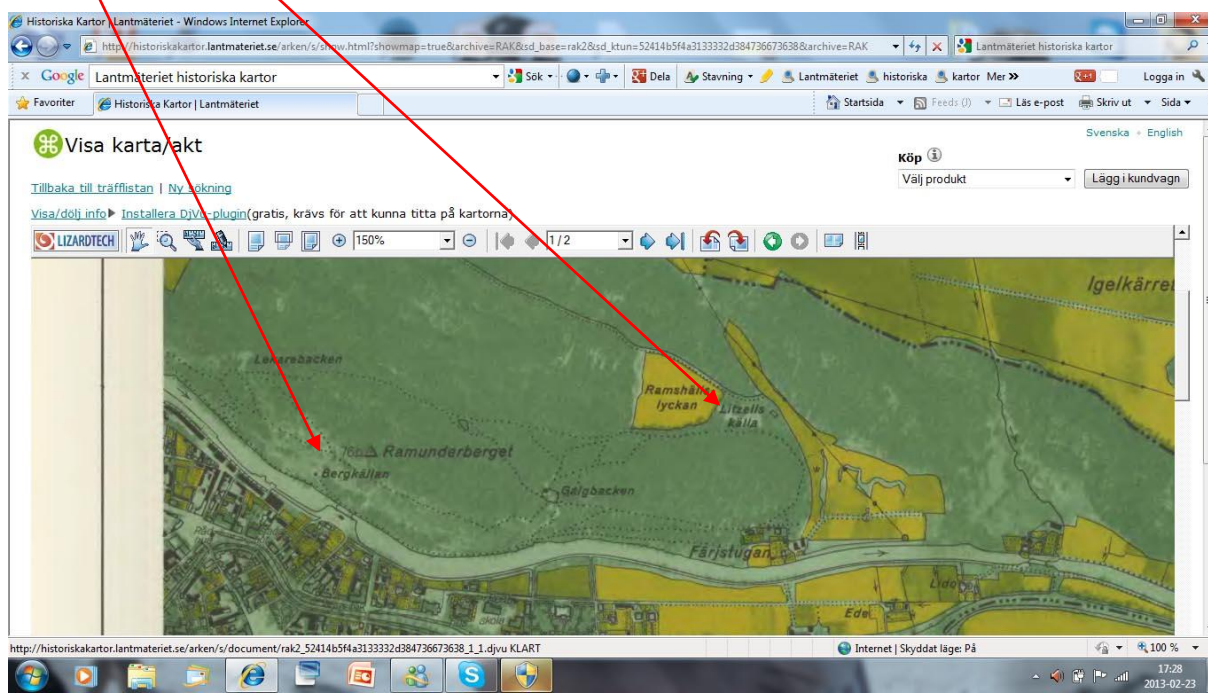
Ljunggrens stadskarta ca 1850

Här har markerats läge av Litzells källa och Trumkällan förutom S:t Ragnhilds källa.

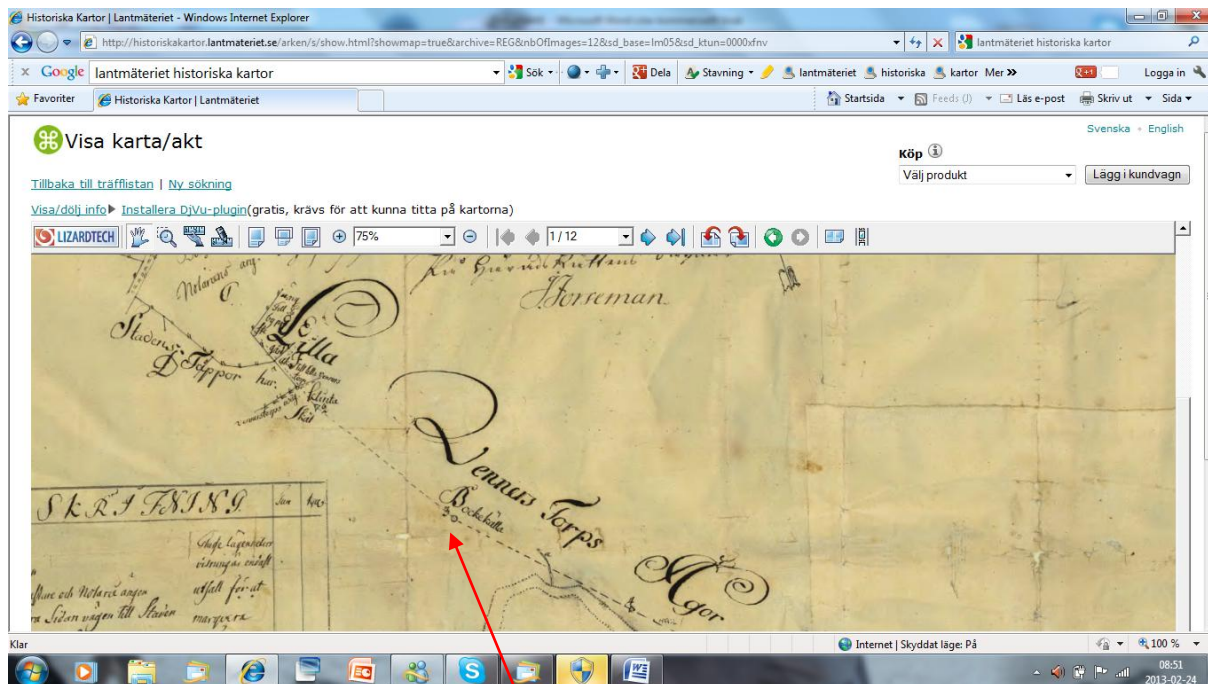

Ekonomiska kartan 1946

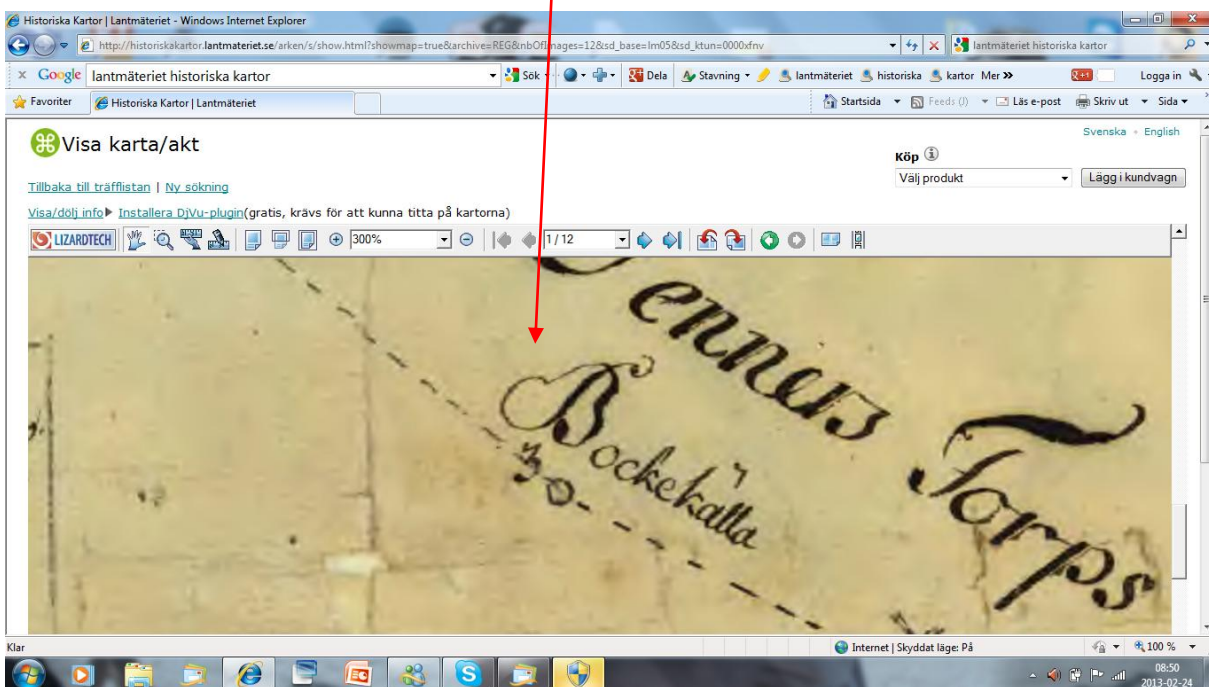
Bergskällan och Lizells källa är utsatta.

Gränskarta 1777 – 1779

På gränsen mellan Lilla Vännerstorp och Söderköpings stads ägor finns 2 källor markerade, en utan namn och en kallad Bockekällan.

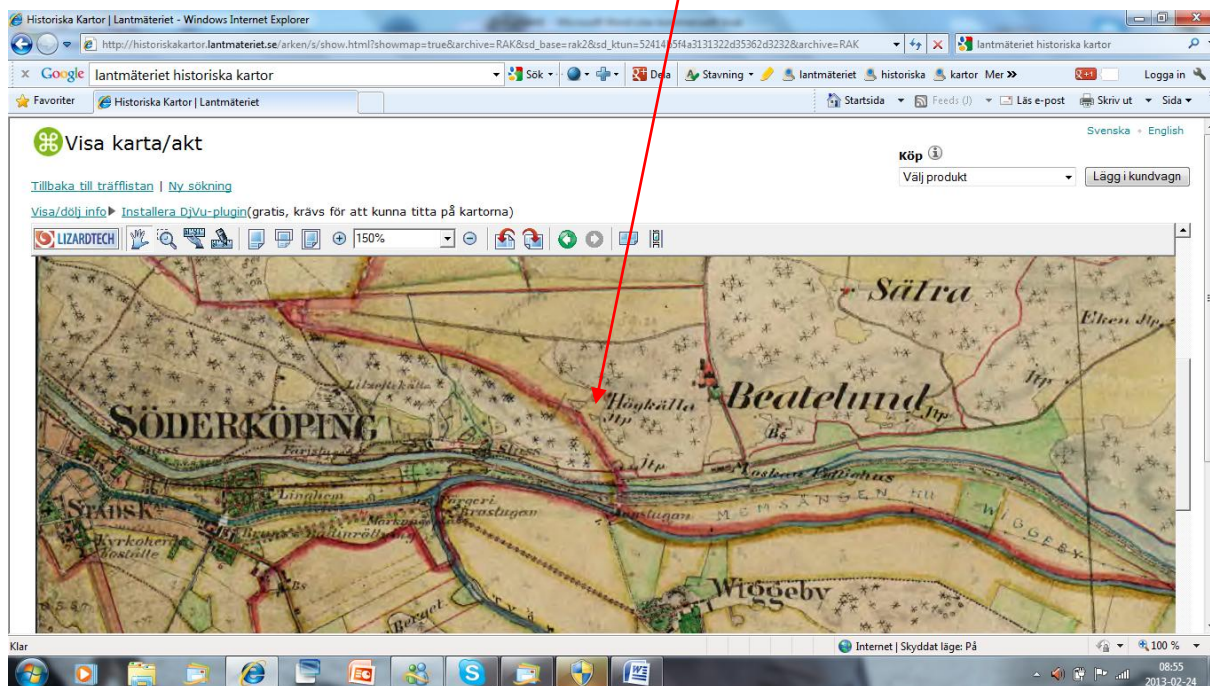

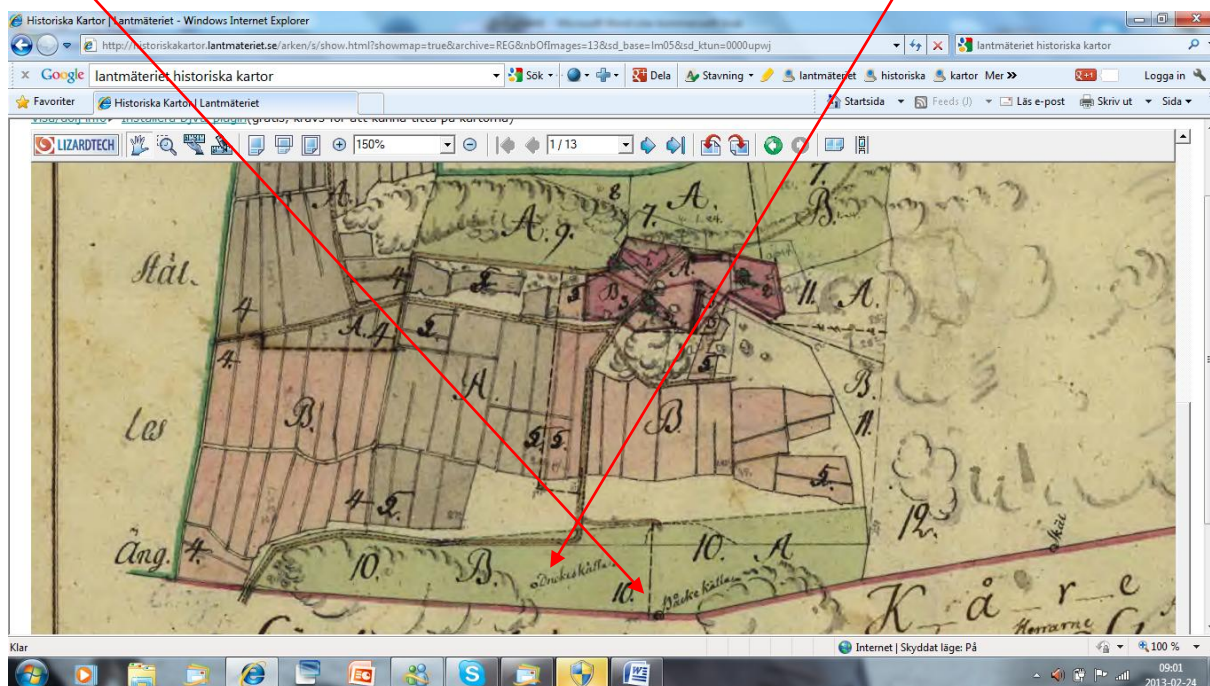
Häradsekonomska kartan 1860 – 1877

En källa strax sydost om Ramunderberget kallad Högekälla.

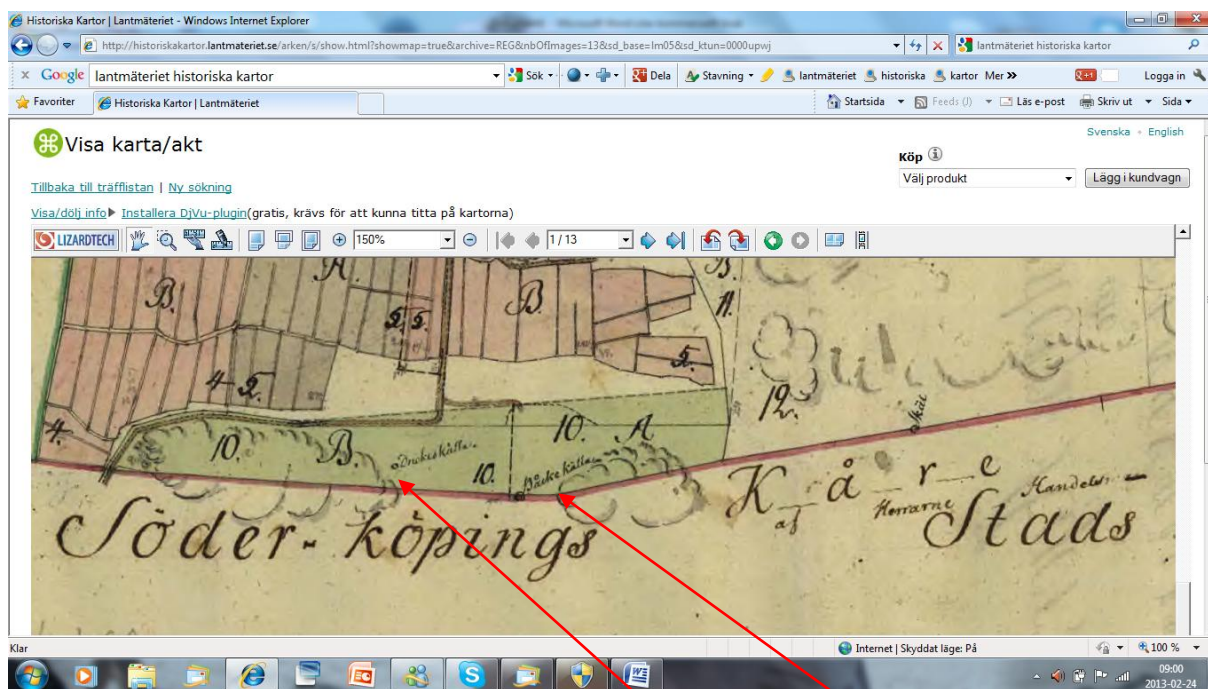

Skifteskarta vid Lilla Vennerstorp 1818

På denna karta finns ytterligare 2 källor nära Vennerstorp angivna, Drickskälla och Bäckekälla.

Detalj av föregående karta från 1818 utvisande Drickekälla och Bäckekälla.

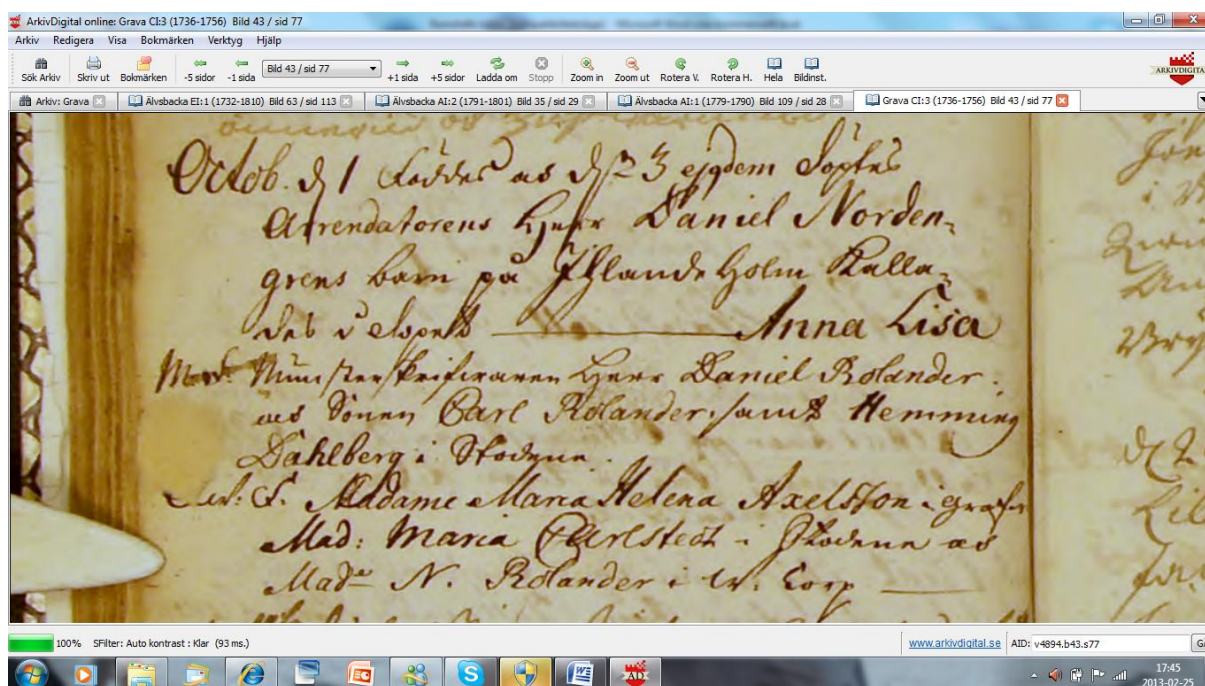
Släkten Lizell

Ovan angivne Anders Daniel Lizell kan ha varit den som gav namn åt Lizells källa på Ramunderberget.

Om honom och hans släkt kan noteras bland annat följande: ⁴⁴

Anders Daniels föräldrar var:

Komministern Sveno Amundi Lizell, 1738 i Dahl – 22/ 2 1798 i Berg i Älvsbacka (S) och hans maka Anna Lisa född Nordengren , 1/10 1745 i Ilandaholm i Grava (S) – 23/1 1836 på Östra Stigen i Färgelanda (P). ⁴⁵

Grava CI:3 sidan 77 år 1745

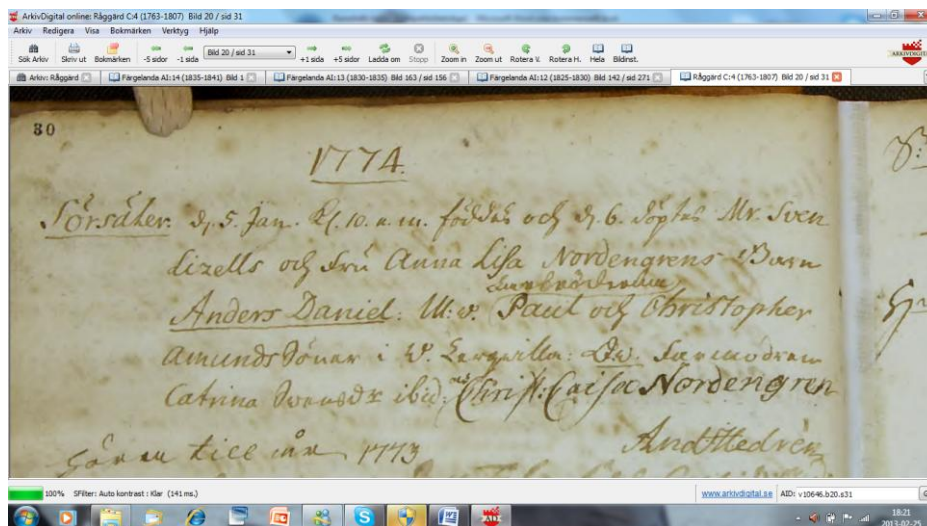
⁴⁴ Bouppreckning för A D Lizell Söderköping FI:16 sid 362-373 år 1819 den 6/2.
<http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=10778>

⁴⁵ Älvsbacka EI:1 sid 113, AI:2 sid 113, AI:2 sid 29, AI:1 sid 28, AI:1 sid 53
 Med "Dahl" avses troligen Dalsland.
 Grava AI:3 sidan 141, CI:3 sidan 77

De hade barnen:

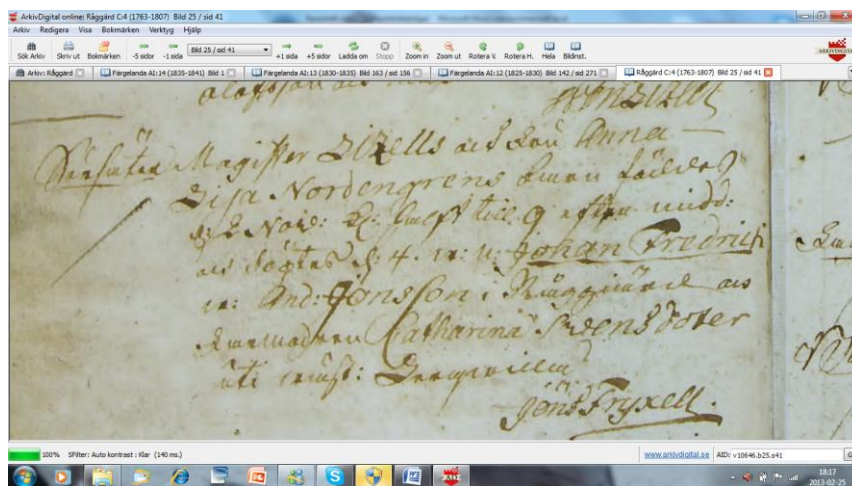
Anders Daniel Lizell, 5/1 1774 i Sörsäter i Roggerda

Roggård födelsebok 1774

Stina Cajsa, 6/2 1776 i Sörsäter Rogajerd, död 23/3 1833 i Östra Stigen i Färgelanda ⁴⁶

Johan/Jan (Jean Daniel) Fredrik Lizell, 2/11 1777 i Sörsäter i Roggerda – 1841 i Karlstad, Teologi lector i Karlstad prost och kyrkoherde på Hammarön. ⁴⁷

Födelsebok Roggerda 1777

Anna Lisa Lizell, 30/1 1780 i Sörsäter i Rogajerd (P) – 1853 Vänersborg (P), gift med prosten Lars Enbom, 29/9 1760 i Frykdalen – 30/3 1829 i Östra Stigen i Färgelanda

⁴⁶ Färgelanda AI:14 sidan 153, AI:13 sidan 156. AI:12 sid 271

Roggård C:4 sid 37, C:4 sidan 41. C:4 sidan 31

⁴⁷ Anges i en husförhörlängd heta Jean Daniel, vilket torde vare en felskrivning, Roggerda AI:4 sidan 35.

<http://www.abc.se/~m225/litteratur/lig/walbo.html>

Deras utbildning:

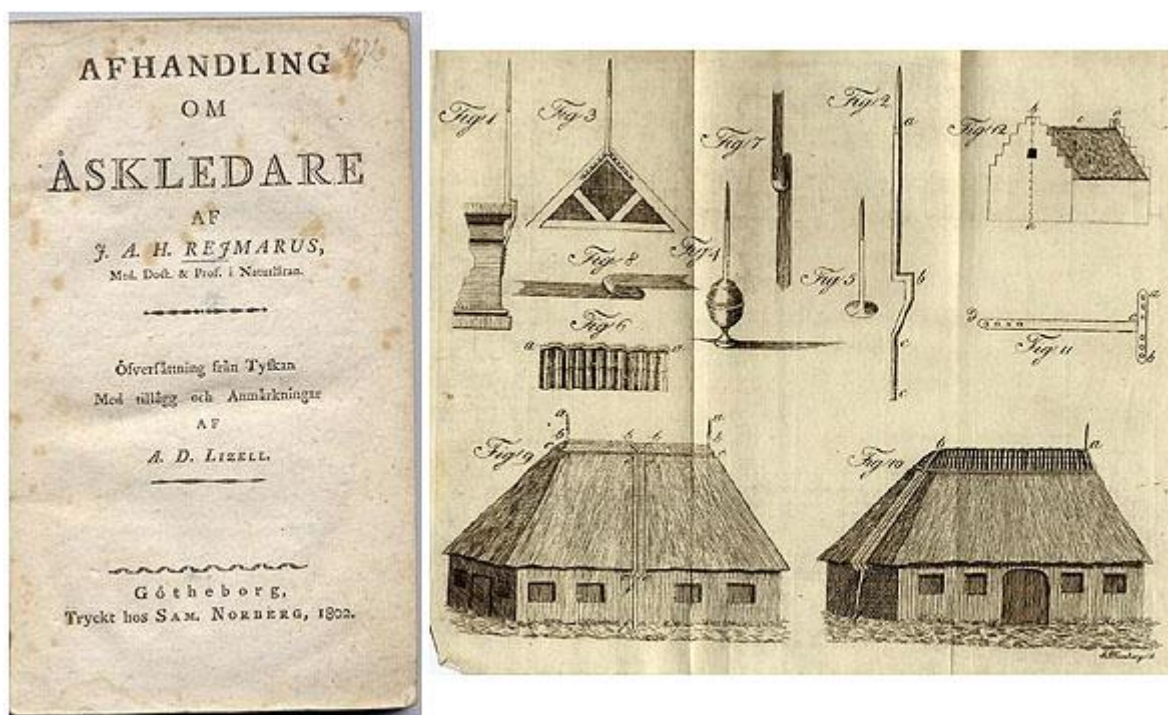
Såväl fadern som de två sönerna avlade magisterexamen, som på den tiden snarare motsvarade vad vi dag benämner doktorsgrad.

24/10 1767 och 16/12 1767 disputerade fadern Sven Lizell för magisterexamen (Lund)

Cognitio philosophica linguarum facillitans Romanam ex Svecana, quam ... sub præsidio ... Lars Laurel ... publico bonorum examini modeste submittit respondens Sueno Lizell wermelandus ad diem [XXIV] octobris anni MDCCLXVII.

De labilitate creaturæ intelligentis innocua quam ... sub præsidio ... Lars Laurel ... pro gradu publice ventilandam sistit Sveno Lizell wermelandus ad diem [XVI] decembr. MDCCLXVII.

13/11 1793, 1796 och i februari 1798 disputerade Anders Daniel Lizell för magisterexamen (Lund), och 1802 gav han ut en översättning av en tysk avhandling.

Dissertatio de initio et progressu artis navigandi, cujus partem primam consensu ampliss. senat. philos. Lund. præsiede Anders Setterlin ... exhibet respondens And. Dan. Lizell wermelandus. In Lyceo Carolino die XIII novemb. MDCCXCIII.

Dissertatio de origine astronomiæ apud orientales Quam ... praeside publico examini modeste permittunt Matth. Norberg, exhibet auctor Anders Daniel Lizell,... 1796

Dissertatio physica De natura et origine presteris. Quam ... publico examini modeste permittunt And. Dan. Lizell ... et Eric Arvid Lidell, Gothoburgensis, in academia Londini Gothorum die [ ] februarii MDCCXCVIII.

Afhandling om åskledare af Johann Albert Heinrich Rejmarus ... Öfversättning från tyskan med tillägg och anmärkningar av A D Lizell. Göteborg, tryckt hos Sam. Norberg, 1802

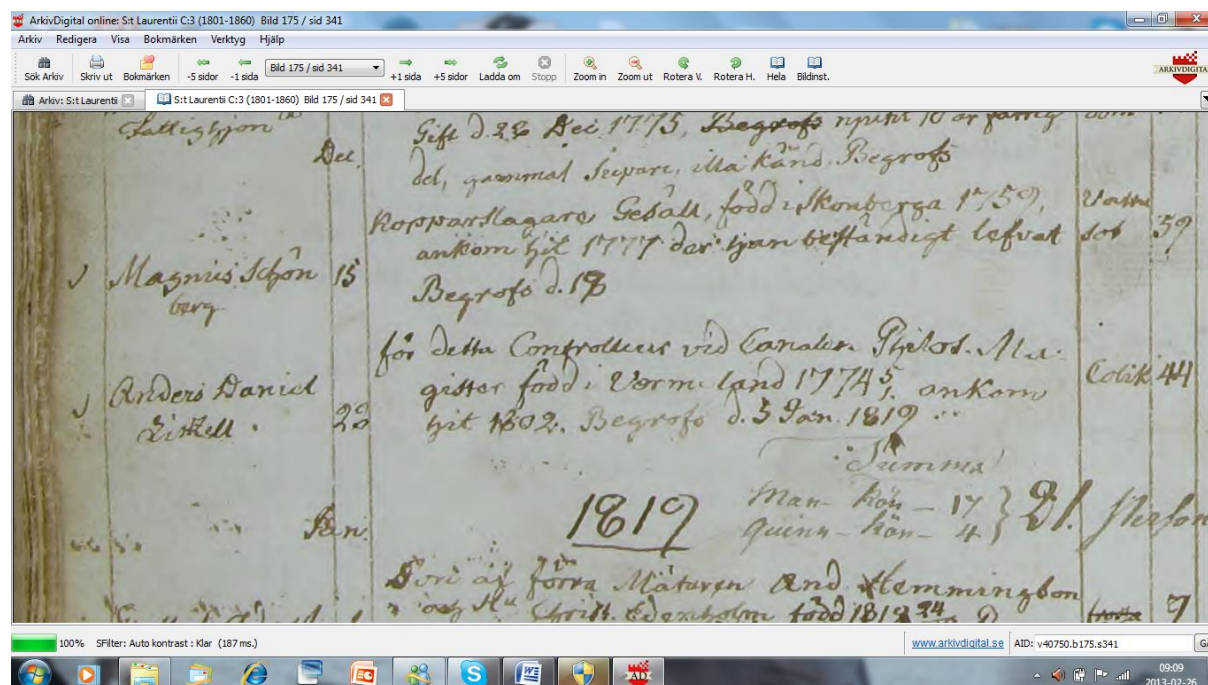
8/6 1796 (Lund) och 28/5 1803 (Uppsala) disputerade Johannes Fredrik Lizell för magisterexamen.

Dissertatio academica de lumine, cujus partem primam ... præside Anders Setterlin ... exhibit respondens Johan Fredr. Lizell, wermelandus. In Lyceo Carolino, die XVIII junii a.o.r. MDCCXCVI

Dissertationum academicarum, quæstiones in jure naturæ a recentioribus illustratas recensentium, particula VI. Quam, venia ampliss. fac. phil. Ups. præside doct. Dan. Boëthio ... pro gradu philosophico p. p. Johannes Freder. Lizell, Wermelandus. In audit. Gust. maj. die XXVIII Maji MDCCCIII. H. a. m. s.

Lizell i Söderköping

Anders Daniel Lizell anges i S:t Laurentii (Söderköpings) dödbok som boende i Söderköping under tiden 1802 – 1818, då han avled. Han finns dock inte omnämnd i någon inflyttningslängd för tiden 1801 – 1813.

S:t Laurentii dödbok C:3 sidan 341

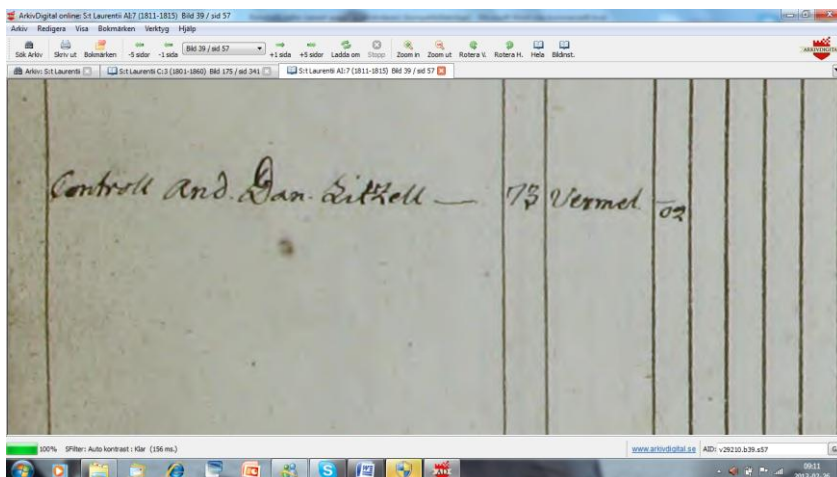
I husförhörlängden som omfattar tidsperioden 1811- 1815 nämnes han som boende i Hagakvarteret Nr 50. I den därpå följande längden för perioden 1816 -1820 har han inte gått att finna och i längden för perioden 1800 – 1810 finns han inte heller.⁴⁸

Informationen i husförhörlängden, se nedan, är väldigt torftig och uppgiften beträffande födelseår är felaktig. Noteringen ”02” har av den som skrev dödboken tolkats som ankomstår till Söderköping.

Hans funktion som kontrollär vid Kanalen har inte kunnat verifieras.

⁴⁸ S:t Laurentii AI:7 sidan 56

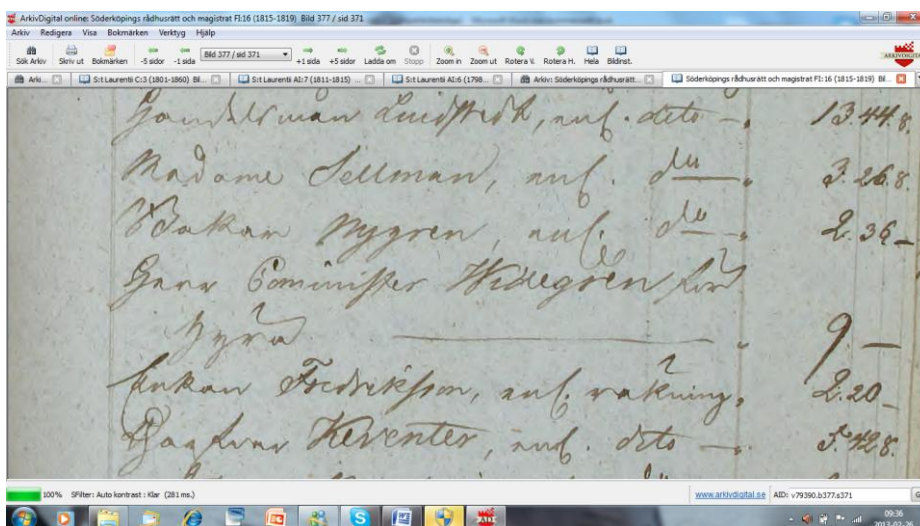
S:t Laurentii AI:8 sidan 56

Bouppteckningen efter honom, som upprättades i februari 1819, är ganska omfattande. Han anges i den ha varit handelsman och tituleras Herr Magister Lizell.

Hans arvingar anges vara: Modern enkan pastorskan Anna Lisa Lizell född Nordengren, brodern lector Johan Fredrik Lizell, tvenne systrar den ena gift med prosten Lars Enbom och den andra ogifta Stina Cajsa.⁴⁹

Stadsfiskalen Johan Rothstein bevakade hennes rätt. Rådsmannen och tullinspektoren Nils Kjellberg och källarmästaren Per Enbom uppgav boet vilket de fått i uppdrag av Lector Lizell. Förutom en hel del husgeråd och kläder fanns i boet redskap för bl a trädgårdsskötsel och visst hantverk. Han hade en hel del skulder till mer eller mindre prominenta personer i staden.

Inventarierna är värdesatta till	424.11.8 Rd
Fordringarna till	3024.19 .1 Rd
Skulderna till	452.25.6 Rd

Ur Bouppteckningen sidan 371, där det framgår att han häfte i skuld för obetald hyra hos herr cominister Widegren med 9 Riksdaler.

⁴⁹ Söderköping FI:16 sidan 362 - 373

Sammanfattning

På Ramunderberget och i dess närhet och i Söderköpings stad nämns följande källor:

<u>Källa</u>	<u>Belägen</u>
S:t Ragnhilds källa	När sydöstra utfarten från staden, dvs Söderköpings brunn. Den rinner upp i Ljunga i Skönberga.
Bergkällan = Trumkällan	I slutningen av Ramunderberget ovanför Göta Kanal. Sedan lång tid överbygd med en tornlik byggnad.
S:t Eriks källa = Ögonkälla = Trumkällan	Anges i ett dokument vara samma källa med olika namn ⁵⁰ , i andra särskiljes tydligt Trumkällan och S:t Eriks källa. Den senare anges ha helande effekt för svaga ögon.
Lizells källa	Utefter vägen runt Ramunderberget, i bergets södra hörn. Lizell torde med stor sannolikhet avse Magister Anders Daniel Litzell, bosatt i Söderköping 1802-1818, och som tillhörde den enda kända släkten Lizell i landet.
Håkankällan = Munkkapellekällan	Nordväst om Lilla Vännerstorp
Svartekälla	Gränsmärke mellan Drothems sn, Hammarkinds härad och Söderköpings stad
Bocke källa	Gränskälla mellan staden och Lilla Vennerstorp. tillika med en icke namngiven källa
Högekällan	En källa på en bergknabbe, strax sydos om Ramunderberget
Drickekälla	Källa på Vennerstorps ägor helt nära gränsen till staden
Bäckekälla	Gränskälla mellan Vennerstorp och staden

---

⁵⁰ Jag har personligen svårt att tänka mig att Trumkällan, staden vattenreservoar, är identisk med den helande källan S:t Eriks källa = Ögonkällan.

S:t Anna källa = Husby källa =
Svansmålekällan

På Ljunga ägor, nära Husby i Skönberga.
Även kallad Husby källa och Svansmålekällan.
Kan med hänsyn till dess angivna läge vara
identisk med S:t Ragnhilds bäckens upprinna.